

Livro para as crianças e jovens do
povo Měbêngôkre

Měbêngôkre kajmãtã pi'ôk

Pyka nokà ã ujarēj
A demarcação da terra

Projeto Tradição e Futuro da Amazônia
Petrobrás/Funbio
Setembro/2023

Mëbêngôkre kajmãtã pi'ók
(Livro para as novas gerações)

Pyka nokà 'ã ujarēj
(A demarcação da terra)

DIREITOS AUTORAIS

TERRA INDÍGENA KAPÔTÔ JARINA

Bedjai Txucarramãe, Bekwỳjmejti Mětyktire, Beptukêt Mětyktire, Kokonã Mětyktire, Kàngràtxi Mětyktire, Ngrejkuêkti Mětyktire, Pãjnpà Mětyktire, Iretxorãñ Mětyktire, Kôkôkroriti Mětyktire, Kremôrô Mětyktire, Mayalu Kôkômeti Waurá Txucarramãe, Mântêjô Mětyktire, Megaron Txucarramãe, Ngrôakô Mětyktire, Nhàkpôkti Měkrãgnotire, Nô'ôktire Mětyktire, Pàtkôre Mětyktire, Tàkàktum Mětyktire, Tabata Mětyktire, Tabata Mětyktire Tàpdjwỳ, Tàkàkpê Tapayuna Mětyktire, Txôkre Mětyktire, Waiwai Mětyktire, Yapi Mětyktire.

TERRA INDÍGENA KAYAPÓ

Beppydji Kayapó, Tedjôre Kayapó, Djwỳxêt Kayapó, Ôkêt Kayapó.

TERRA INDÍGENA MĚKRĂGNOTIRE

Bàkakô Měkrãgnotire, Bepnhi Měkrãgnotire, Tàkàktum Měkrãgnotire, Bepnoj Měkrãgnotire, Bekakô Měkrãgnotire.

TERRA INDÍGENA BAÚ

Kremajti Kayapó.

ORGANIZAÇÃO DO LIVRO

Kremôrô Mětyktire, Maria Cristina Troncarelli, Maria Eliza Leite e Nhàkpôkti Měkrãgnotire.

ASSESSORIA PEDAGÓGICA

Gabriella Furtado, Maria Cristina Troncarelli, Maria Eliza Leite, Mayalu Kôkômeti Waurá Txucarramãe e Megaron Txucarramãe.

PROJETO GRÁFICO

Clara Meliande, Julia Sá Earp e Marina Sirito
(Estúdio Afluente)

Imagem da capa: Bepnhi Mėkrãgnotire

Apoio

Instituto Raoni, Instituto Kabu e Associação Floresta Protegida

SUMÁRIO

Owamĩrit..... 06

1 PYKA NOKÀ 'Ă UJARĚJ

Terra Indígena Kapôt Jarina..... 09

Terra Indígena Měkrãgnotire..... 18

Terra Indígena Kayapó..... 22

Terra Indígena Baú..... 25

2 PYKA NOKÀ 'Ă NOTÏJ

Terra Indígena Kapôt Jarina..... 31

Terra Indígena Měkrãgnotire..... 35

Terra Indígena Kayapó..... 38

Owamĩrĩt

Mě bê pi'ók jakre djwỳj mẽ, mẽ bê pi'ók no'ók djwỳj mẽ, mẽ bẽnjadwỳrỳ mẽ, mẽ mẽ pyka bê Kapôt Jarina kam, mẽ mẽ pyka bê Měkragnetire kam mẽ jã, mẽ Baú kam mẽ jã, mẽ Pará Kayapó kam mẽ jã, mẽ mẽ mẽ pyka bê Piraçu kam 'ã akuprõn kam mẽbêngôkre kabẽn jã 'ã pi'ók jã nhĩpêj mẽ.

Nhỹm kam apỹj kubê kute mẽ o krĩ kam mẽ kôt kangõn kadjy pi'ók kaprĩ jano: Funbio mẽ, Instituto Raoni mẽ, Kabu mẽ, Associação Floresta Protegida mẽ, mẽ kadjy pi'ók kaprĩ ngã, nhỹm kam mẽ mytyrwỳ mẽ *maio* kam mẽbêngôkre kabẽn 'ã pi'ók jã nhĩpêj mẽ. Projeto Xingu/Unifesp kam mẽ mẽ ba kôt o kangô.

Kam mẽ mẽ pi'ók jã kam ba mẽ bà kam mỳjja jã kuni nêje ikabẽn mẽ, nhỹm arek bà mej mẽ ãm kadjy ba mẽ imã kĩj mẽ. Mỳkam? Gêdja kubẽ mẽ ibê bà kam mỳjja jã kuni o wajkẽ jã mẽ ba mẽ imã kĩj kêt kumrěj, gê arek bà mry mã mej rã'ã, gê arek ngô mej rã'ã, gê arek tep mã ngô mej mẽ nõ. Kam mẽ ba mẽ ikwỳ imã mỳjja obikěj kĩj kêt, gê arek bà mẽ imã mej gêdja ba mẽ on kam irere mej omõn kam amĩm kam inhõ kwỳkrëndjà by, kadjy mẽ ba mẽ imã bà o bikěj kêt kadjy kuman imã kĩj mẽ. Gêdja kubẽ mẽ mẽ bà kuni o wajkẽ ije jãm gêdja ba mẽ inhõ bà kam pidjỳ jã jabeje mẽ kubyt o amĩm ikra kanê. Be, kam

nẽ ba mẽ imã bà mej mẽ am kadjy imã kĩj, mẽ kam kadjy akuprõn arỳm pi'ók jã nhĩpêj mẽ. Nhỹm mẽ ny djwỳ kute amĩm mã amũ pyka nokà 'ã notỳj kadjỳ, bà mẽ pyka mẽ arek mej mẽ nõrõ kadjy, ba mẽ kuman imã kĩj.

Pi'ók jã mẽ kubê mrãmřĩ kumrěj kam mẽ arek mry mã bà rã'ã kadjy ba mẽ imã kĩj, nhỹm be arỳm mẽ kubẽ kwỳ mẽ kam mỳjja punu kwỳ owamĩrĩn mẽ. Nãm mẽ àkurudjà kam mẽ kanê mẽ kadjwati kangô kam djwỳ mẽ kanê arỳm amĩrĩn o mõ, kam mẽ akati jã kam gop amĩm nêje kabẽn mẽ gê gop kubẽ mẽ 'ã pijaap kadjy kam mẽ ba mẽ imã bà kam mỳjja obikěj kĩj kêt kumrěj.

Be, kam gêdja gumẽ baje arỳm pi'ók nhĩpêj jã gê mã mẽ abatàj ny djwỳ amũ amĩm omũ mẽ arỳm adjwỳ djwỳ gop kumãn amĩm pyka mẽ bà mẽ, ngô mẽ, 'ã notỳj rã'ã kadjy kuma, gê arek bà mej rã'ã kadjy mẽny mẽ ba nhijukri kute o mõrõ kadjy. Be, mẽ ba bêngôkre baje arỳm amĩm pyka'ã ba notỳj kadjy kubẽ kute mẽ ba kôt kangõj mẽ kute mẽ ba mã kadjy pi'ók kaprĩ owamĩrĩn kam arỳm gumẽ baje pi'ók nhĩpêj mẽ jã.

Apresentação

Professores, alunos e lideranças das Terras Indígenas Capôto/Jarina, Měkragnetire, Baú e Kayapó produziram juntos este livro na língua mẽbêngôkre. A oficina para a elaboração do livro teve o apoio do Fundo Brasileiro para a Biodiversidade (Funbio), dos Institutos Raoni e Kabu, da Associação Floresta Protegida e também do Projeto Xingu/Unifesp. Os participantes se reuniram na aldeia Piraçu em maio de 2023 para elaborar o livro na língua mẽbêngôkre.

Este livro aborda a demarcação das Terras Indígenas do povo Měbêngôkre, as riquezas que existem em nossas terras e os impactos ambientais e sociais que estão acontecendo em relação à exploração ilegal de recursos naturais, para que os jovens continuem praticando nossa cultura, sempre protegendo e fiscalizando as nossas terras.

É importante que as gerações mais novas valorizem a conquista das Terras Indígenas do povo Měbêngôkre, com todas as suas riquezas: águas, florestas, cerrados, animais, peixes, pássaros, remédios para curar nossos filhos, as nossas cerimônias, os nossos alimentos e nossos recursos para fazer nossas casas, os objetos que usamos no dia a dia e objetos cerimoniais. Para isso,

é preciso diminuir os impactos ambientais e sociais: vigiar as terras utilizando tecnologia e a força política do povo Měbêngôkre, cuidar da roça e dos alimentos tradicionais; ter cuidado com os alimentos e bebidas alcoólicas perigosas da cidade; acabar com garimpos e mineração, lutar contra os agrotóxicos, contra as queimadas, cuidar dos resíduos sólidos.

Este livro foi produzido com o objetivo de incentivar as crianças e jovens a cuidarem das nossas Terras Indígenas no futuro.

Neste livro escolhemos usar as grafias utilizadas pelos Měbêngôkre para suas terras indígenas:

Grafia Měbêngôkre	Grafia da Funai e dos documentos demarcatórios
Kapôt Jarina	Capoto/Jarina
Měkragnetire	Menkragnoti
Baú	Baú
Kayapó	Kayapó

1. PYKA NOKÀ 'Ă UJARĚJ

Kremôrô Mětyktire

Terra Indígena Kapôt Jarina

Megaron Txucarramãe

Nà, amrebê në Kapôt Jarina nokà djiri kêtêri në Měbêngôkre bê Mětyktire ari kam ari ba. Mě kute kubě pari nhjukri në mẽ arým pyka nokà yry kadjy aběn mari mã okraj. Nhým amej bê 1984 kam në arým nokà amĩdji.

'Ă anhÿrÿ në amrě kam ingrãny mǒrǒ ja kadjy, nhým mẽ kam umari mejtin në kute kam arek aběn o ÿrÿ kadjy, në kute reremej o mǒrǒ në reremej kadjy mry, kaprãn, tep jabeje kadjy. Mě ikukràdjà jã rã 'ã kadjy në ba mẽ imã bà, pyka, ngô, mry obikěj imã kĭj kêt. Mě ibêngôkre ije pyka nokà pumuj rã'ã'ã inotÿj rã'ã kam në ba mẽ imã pĭjabeje djwÿj, kĕnkarÿrÿ jabeje djwÿj, tep owàbiridjwÿj àrà mẽ imã kĭj kêt kumrěj. Gêdja kubě pyka kre kam mÿjja jã owapêj mÿj gêdja amrě kam ingrãny në. Mě jã mã gêdja pyka kre kam mÿjja obikěj kêt në no.

Nhým bep Kapôt bê 15 km mẽ 5 km jã në 1984 kam bakrãtum mẽ abamrě ari 'ã krãmtin kudji. Kapôt kubě 25 km mẽ 5 km jã në abãmre Ropni mẽ angête Kremôrô ari *ministro* Mario AndreaZZa mã arě nhým kute amĩdjiri. Pyka jã 15 km jã mẽ Bytire nokà myt apõjdà ãm nëjã djwÿ 5 km myt apõjdà ãm jã. Bep Kapôt në myt ngjêdjà ãm jã, be tãm nëjã.

1. Kam anhô:

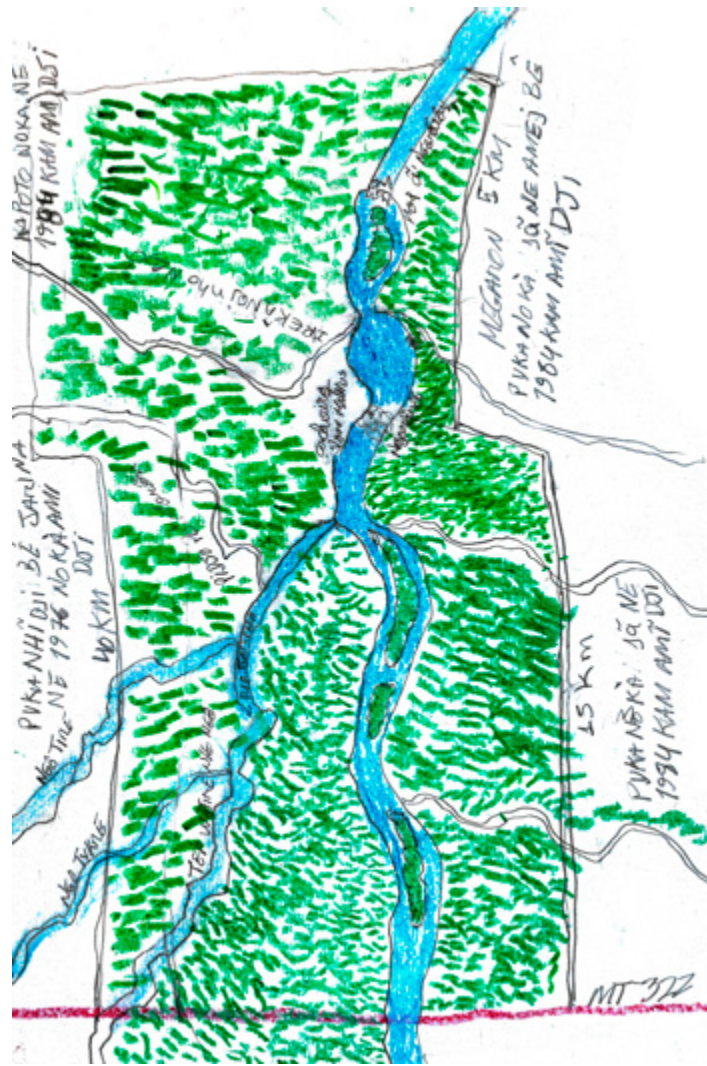
a. Mÿj amej kam në pyka jã nokà amĩdji?

b. Mÿj në Kapôt Jarina kam krĭ kute?

c. Krĭ karǒ nhĭpêj.

Megaron Txucarramãe

2. Mě idji mã akaton 'ăkyj :

TEP OWABIRIDJWÿJ

NGÔ

PYKA JAKÀ

PĪ

KRĪRAJ

KUBĚ

KAMRĀJTÿJ

BYTIRE

T	B	K	B	S	O	A	I	N	G	Ô	J	R	D	K	W	O
K	O	T	E	W	A	E	N	F	Y	Z	A	S	W	R	J	I
T	E	P	O	W	A	B	I	R	I	D	J	W	ÿ	J	O	P
G	J	K	P	Y	K	A	J	A	K	À	K	A	W	E	T	I
K	W	T	Ī	R	W	S	L	M	N	W	Y	J	K	U	B	Ě
O	K	R	Ī	R	A	J	O	R	U	M	K	J	S	À	L	U
K	U	L	O	K	D	R	ÿ	ÿ	G	S	X	X	S	M	B	Ů
K	W	B	U	Y	Ŏ	R	Ă	À	O	À	J	Ŏ	E	P	T	W
M	B	K	Ò	P	K	Ě	Ī	J	N	R	P	U	ÿ	W	I	G
R	K	A	M	R	Ă	J	T	ÿ	J	O	Ī	J	W	A	X	M
K	J	H	W	K	J	R	E	ÿ	Ŏ	K	K	Ů	H	X	T	E
T	K	B	U	T	I	R	E	R	W	U	H	Y	W	O	W	B
T	K	H	I	A	X	W	E	R	T	N	M	K	J	H	D	F
Z	T	O	J	N	H	Ī	T	U	X	N	H	D	E	A	Y	R

Nô òktire Mëtyktire

3. Më idji mã akaton ã kyj :

MËTÛM

PYKA

BAKRĂTÛM

ÀKRÊ

FUNAI

KREMÔRÔ

KRÔMARE

B	M	Ë	T	U	M	W	P	Y	K	A	F	K	À
K	A	G	R	P	P	Y	X	I	N	J	U	T	K
M	W	K	B	A	K	R	Ă	T	Û	M	N	O	R
K	R	E	M	Ô	R	Ô	S	J	R	T	A	K	Ê
N	K	R	Ô	M	A	R	E	F	H	D	I	M	B

4. Kam anhô:

a. Pyka nokà karõ kam anhõ krĩ nhĩdji jabeje nẽ ipêj

.....

.....

.....

.....

.....

b. Djori pyka bê Jarina kam mry, idji nhĩpêj pari bê ipêj.

.....

.....

.....

.....

.....

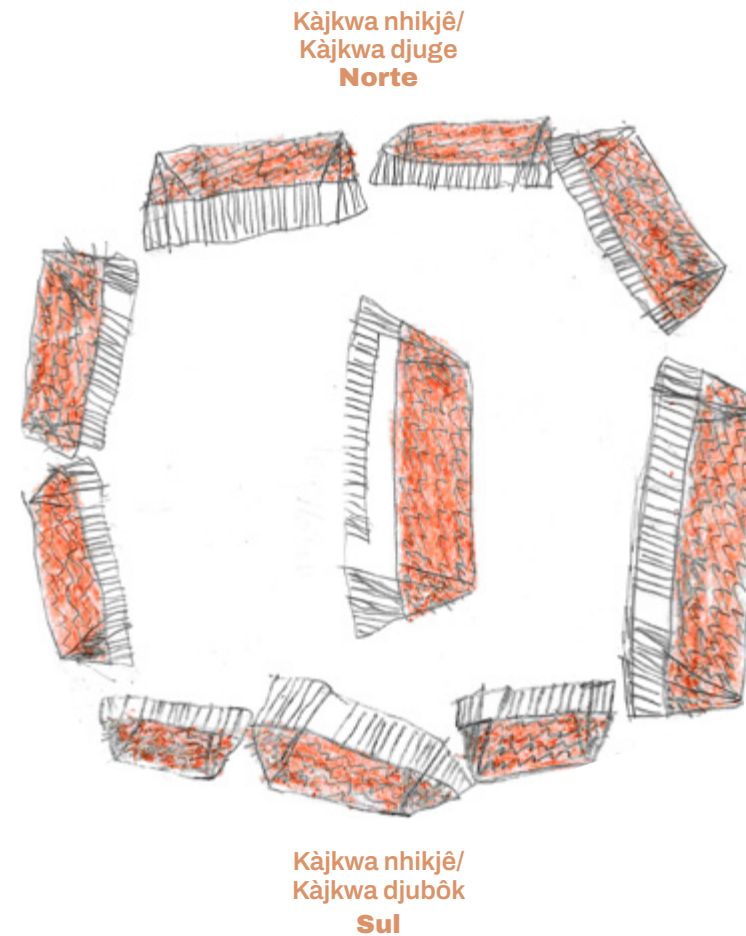

Pãtkõre Mětyktire

Megarõn Txucarramãe

5. Kĩri karõ

Kãjkwa ênhot/
Myt ngjê djã
Oeste

Kãjkwa nhikjê/
Kãjkwa djuge
Norte

Myt apõj djã/
Kãjkwakraj
Leste

Kãjkwa nhikjê/
Kãjkwa djubõk
Sul

Terra Indigena

Mëkrãgnotire nhõ pyka djiri 'ã ujarëj nëjã

Bepnhi Mëkrãgnotire

Amrëbê në mẽ bê Mëkrãgnotire nhõ pyka nokà yry kêt, nhỹm 1977 kam bënjãdjwýrý bê Ropni krĩ bê Kubëkàkre kam bõj në ari bënjãdjwýrý Bepgogoti mẽ abën jabeje muwa.

Nhỹm bakwatyjre Rikaro kute angête Ropni o kràpdjwý ari abeje muwa. Nhỹm Rikaro tebê abeje mýrý pat kũm kràngête jakam në ba ije amã pyka jarëj ga gop aje mẽmã nokà djiri, nhỹm mẽ kute arým kra kumej kam kadjy kute mry bin nhỹm mẽ kra kute mẽmã krën kadjy, nhỹm mẽbê kën jabeje djwýj pyka mã àrà kêt kadjy, në pĩ kadjàrà kêt kadjy në tep owàbiridjwýj djwý kute tep owàbiri kêt kadjy në ba amã arë ga aje memã mari mã, nhỹm kam kadjy ikjê mã mõrõ në kute kubekàjaka mã pi'òk kaprĩ jarëj mã mõ nhỹm mẽ kute kadjy ònhõrõ nhỹm kute o iri kadjy. Nhỹm kam kubekàjaka kubê Sting mẽ Ropni mẽ Mëkarõti ari kadjy ikjê mã mõ pi'òk kaprĩ'ã kubekàjaka wýrý omõ, në akubyt Brasil kam

bõj, nhỹm kam tumràp kubëkàjaka ari kôt pi'òk kaprĩ jano. Nhỹm kam Funai djwý kadjy bënjãdwýrý Bepkum ýrý Kubëkàkre mã màtkà jano.

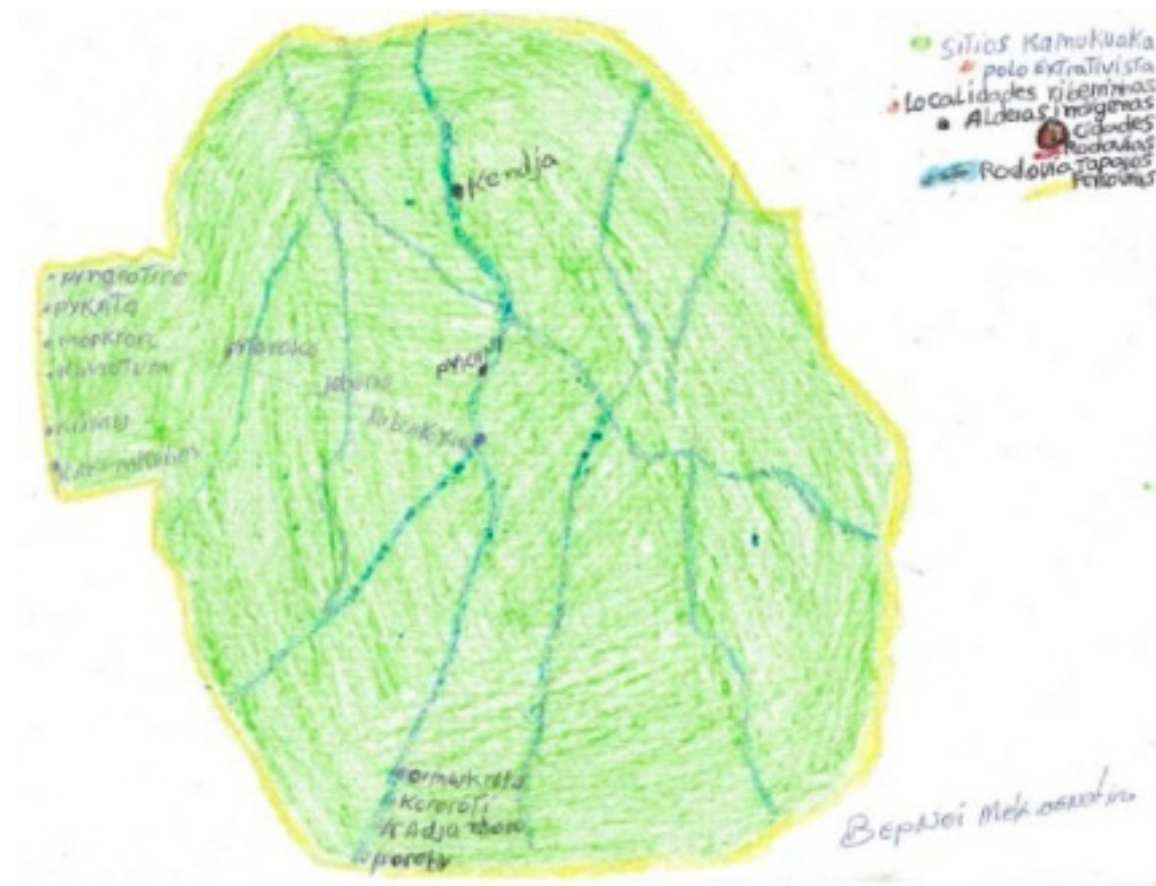
Nhỹm kam arým pyka pumũj otën kuni pumũj pa, nhỹm kam mẽ arým amejbê 1992 kam ýrý mõn kute iri kadjy, arým Mëkrãgnotire nhõ pyka yry mokraj në. Nhỹm kam mẽ kubê mẽ mẽbêngòkre mẽ arým ýrý mõn kute abën kôt o kangõj në kute Mëkrãgnotire nhõ pyka nokà djiri kadjy omõn, omõn kam kudji. Nè kam kadjy ari bënjãdjwýrý kute omũj mã yry Bepgogoti mẽ Kròmare mẽ aro bõj, mẽ kumej në mẽ kute ngò bê Kororoti kam pyka nokà djiri o mõrõ kam në mẽ kadjy aro bõj në. Nhỹm ari kam arým omũ, pyka nokà djiri o mõrõ pumũ në kam ngòj no'òk djan kam arým ajte akubyt akěj në.

Nãm'ã Mëkrãgnotire nokà yry 'ã ujarëj anë.

Terra Indígena Mēkrāgnotire

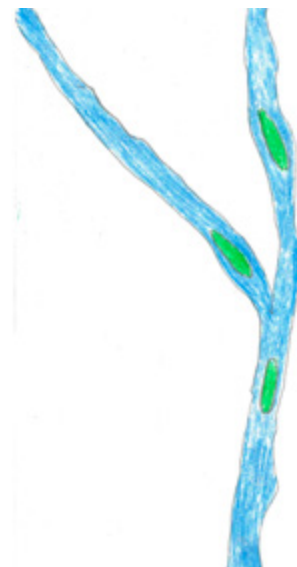

1. Abēn wýrý 'ã kyj ně ngrāngrā:

BEPGOGOTI

STING

ROPNI

NGÔ

2. Mỳjja nhĩdji mã akaton ngrãngrã.

KUBĚKÀJAKA   **BEPGOGOTI**   **STING**

KOROROTI   **KRÔMARE**   **ROPNI**

BEPKUM   **MĚKRĂGNOTIRE**   **RIKARO**

A	B	E	P	G	O	G	O	T	I	R	E	K	À
R	E	Y	M	P	R	Y	T	X	O	I	Ū	R	K
O	P	N	G	Y	J	Ī	U	P	R	K	H	Ô	R
P	K	U	B	Ě	K	À	J	A	K	A	N	M	A
N	U	Ÿ	R	Ÿ	N	T	X	Ê	P	R	Y	A	J
I	M	Ě	J	S	T	I	N	G	U	Ô	M	R	T
T	M	Ě	K	R	Ă	G	N	O	T	I	R	E	Y
K	O	R	O	R	O	T	I	D	J	W	Ÿ	R	T

3. Arĕn kam ipĕj:

a. Mỳj mẽ 'õ nĕ ari ikjĕ mã mỗ, mỳj nĕ ari idji kute?

.....

b. Mỳj mẽ 'õ nire nĕ Ropni mã kabĕn?

.....

c. Nhỹm mẽ nĕ Ropni ari abĕn abeje muwa?

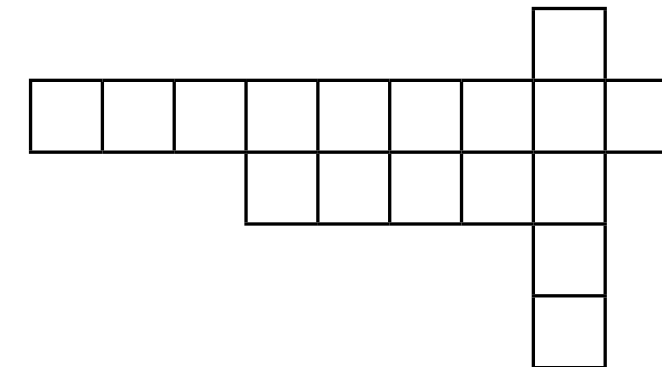
.....

4. Jakam idji anhô:

ROPNI

BEPGOGOTI

STING

TERRA INDÍGENA KAYAPÓ

Ôkêt mê Bepdyji mê Djwýxêt mê Tedjôre Kayapó mê.

Autores: Ôkêt mê Bepdyji mê Djwýxêt mê Tedjôre Kayapó mê

Ôkêt mê Bepdyji mê Djwýxêt mê Tedjôre Kayapó mê.

PYKA NOKÀ NĒJĒ KABĚN

Kôkrajmôrô kute amĩm Terra Indigena 'ã notýj nĕjã. Brajre mê, Kadjãtnhõrõ mê, Nhàk-ê mê Mundico mê, Kàxokà mê nĕ ari bõm kubĕ mĕj kute wa, mytyrwý bê *março* kam akati 5 amej 1984 kam. Nĕ ajte akati 5, mytyrwý bê *julho*, amej 1984 kam, amej jã tãm kam nĕ mê mõn bõm *fazendeiro* mê kubĕ Lalderina, *fazenda* bê Ikatãn kam. Nhým kam ajte Bytire kõt mõn bõm kubĕ jã mê kubĕ nĕ *governador* Jader Barbalho tãm nĕ bit pyka owaki Kubĕkrākĕj mĕ Krãjãpari mê Ngõnàkàkĕt mĕ Kôkrajmôrô, be kam amrĕbĕ mê àkrĕ mê abatãj kute abenà ukanga kĕt kam kute amĩm pyka pytàrà nĕjã. Nãm mê Tepdjãtinhõngõ, aj nĕ ngõ màt bê Õnhõngõkro aj 'ã apkà nĕ Bytire kõt Ngõnàkàkĕt aj 'ã apkà Kôkrajmôrô kute amĩm pyka'ã apkàrà nĕjã.

Kôkrajmôrô kute amĩm Terra Indigena Kayapó 'ã notýj nĕjã.

PYKA NOKÀ YRY

Ôkêt mẽ Beppydji mẽ Djwỳxêt mẽ Tedjôre Kayapó mẽ.

Amrêbê nê mẽ abatàj Terra Indigena Kayapó 'ã notỳj kam nê Mundico mẽ Pareby kôt pyka nokà yry otê ngô bê Ônhõngôkro kôt. Nãm ari bôj, nhỹm pãj Nhêpre ari te adjwỳdjwỳ kubê kôt pyka nokà yry otê kam akubyt adjwỳdjwỳ bôj nhỹm pãj Pidjô'y pydjìn ari pãj ýrỳ tễ. Nê pyka dji nê Pingrà mẽ Pàtykre ari kubê kôt adjwỳdjwỳ ýrỳ tễ. Bytire kôt djwỳ nê Kaprãnpoj mẽ Krwỳjkre ari kubê kôt Trairão kôt pyka yry owabi 1985 kam. Kôkrajmôro kute amĩm pyka nokà yry nêjã. Mytyrwỳ bê *julho*, akati 27 kam. Tãm nêjã.

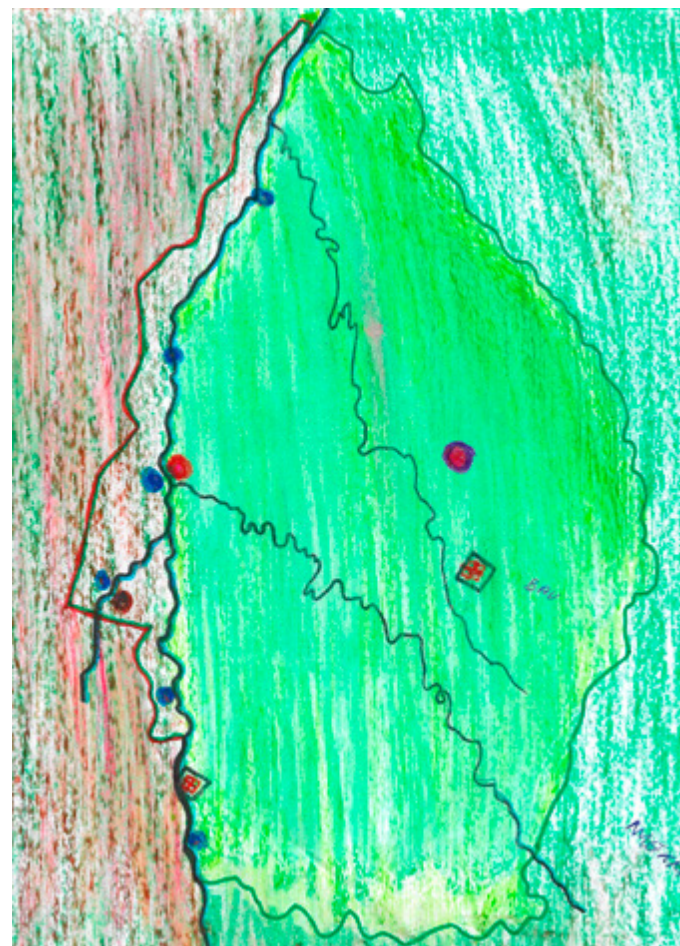
1. Mễ àpêj:

a. Amrêbê nê mẽ ikukam mẽ abatàj Terra Indigena Kayapó 'ã anotỳj mỳj mẽ'õ nê ari'ã notỳj?
.....

b. Mỳj mẽ 'õ nê ari kubê kôt pyka yry otê?
.....
.....
.....

c. Mỳj amej kam mỳj mytyrwỳ kam nê mẽ amĩm pyka ta?
.....

TERRA INDÍGENA BAÚ

Kremajiti Kayapó

Nà, bà mẽ pyka mẽ ngô mẽ mẽbêngôkre mẽ. Pyka nhĩdji bê Kàjtxoũrũkware nê kubê kũm Baú anê. Nê kam pyka kre kam ngô nhĩdji bê Teware (Rio Baú) mẽ Kruwa yry Tobadjà (Rio Curuá). Tãm nêjã.

Be amrêbê nê mẽ ari pyka jakam ba tũm nê mẽ kam ari kubê mẽ abên pari oba. Be nhỹm bep ajbiri nê kubê mẽ kukrõ, kam nê mẽ arỳm pyka'ã àkrê nê nêjê tep owabiri djwỳj bõm rěj oba. Mrykà jabeje djwỳj mẽ pĩ jabeje djwỳj mẽ kên jabeje djwỳj mẽ. Be mẽ ibêngôkre nê ba mẽ ajbiri kubê kute amĩm pyka rěj pumũ, kam arỳm kudjwa amĩm pyka nokà ta. Be pyka nokà yry kadjy nê mẽ ngàbê kute mari djà kam o abên ma. Nê kam kadjy pyka kam ari ýrỳ ma.

Be nhỹm kam ýrỳ tễ, pyka jakà yry kadjy nêjã. Be nhỹm kam arỳm, ba mẽ ajte pyka'ã abên kangõj omõ kubê kute mẽ ijowa pãj abeje. Be nhỹm kam mẽbêngôkre kuni abên owakprõ, nhỹm mẽ abenã kubê 'õ kute mẽbêngôkre nêjê kabên nê kute mẽ kôt o kangõj, nê kute mẽbêngôkre mã pyka nokà rěj, nhỹm mẽ kam umari mej nê ari ba kadjy.

Be nhỹm kam arỳm Funai mẽ apỹj kute amĩm krĩ nhĩpêj nẽ kam amĩm kum idji jarẽ kam nẽ Funai mẽbêngôkre mã posto de vigilância nhĩpêj. Be, nhỹm kam mẽ arỳm kam àpêj mỗ apỹj pyka djari nẽ mẽ abatàj tũm mẽ abatàj ny mẽ 'ã abẽn nhĩkjê nẽ mỗ, apỹj kubẽ mẽbêngôkre nhõ pyka kre kam krĩ kẽn o mỗ. Be jakam nẽ ba mẽ arỳm pyka jakà kute amĩm yry kam ba mẽ pyka'ã inotỳj nẽ 'ãnodja.

1. Kre kam mỳjja nhĩdji janhô:

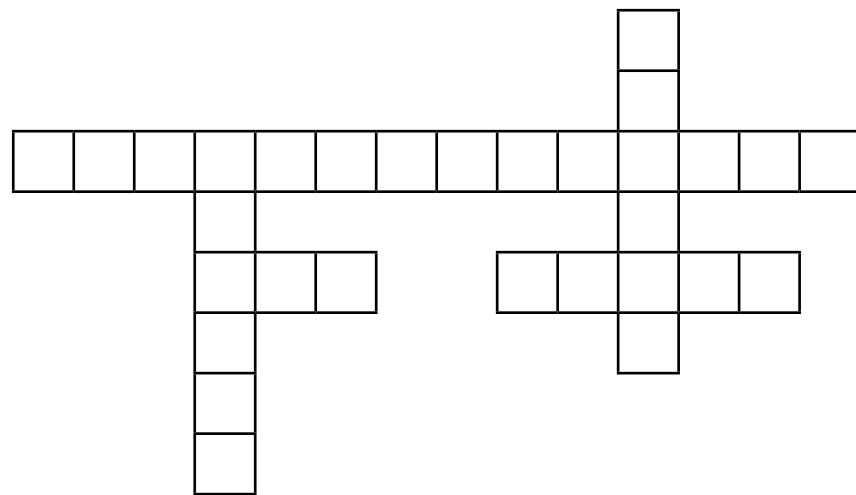
KÀJTXOÛRÛKWARE

TEWARE

TOBADJÀ

BAÚ

CURUÁ

2. Arẽn 'ã kukjan ipêj:

a. Mỳjja nẽ gumẽ ajbiri ba kukràdjà kute?

.....
 .....
 .....

b. Mẽbêngôkre nhõ pyka kre kam kubẽ àpêj ba kute prĩnẽ bà mẽ ngô obikěj djãm mej?

.....
 .....
 .....

c. Mỳkam nẽ mẽbêngôkre kwỳ kũm kẽn jabeje djwỳj kĩj?

.....
 .....
 .....

d. Mẽ bibãj prãm jã, mỳj nẽ mẽ, mẽ bibãj prãm kêt mã nẽ?

.....
 .....

e. Mỳj nẽ anhõ pyka nhĩdji kute?

.....

f. Mỳj dja gumẽ amijon ba kam kubẽ nhõ mỳjja janhy kêt?

.....
 .....

3. Mýjja nhĩdji jabeje ně kũm akato:

NGÔJ

TEWARE

TEP OWABIRIDJWÿJ

PYKAJAKÀ

KUBĚ

KRĪRAJ

UMARIMEJ

KAMRĀJTÿJ

MÿJJA

NHĪTU

T	B	K	B	S	O	A	I	N	G	Ô	J	R	D	K	W	O
K	O	T	E	W	A	E	N	F	Y	Z	A	S	W	R	J	I
T	E	P	O	W	A	B	I	R	I	D	J	W	ÿ	J	O	P
G	J	K	P	Y	K	A	J	A	K	A	K	A	W	E	T	I
K	W	T	ĩ	R	W	S	L	M	N	W	Y	J	K	U	B	Ě
O	K	R	ĩ	R	A	J	O	R	U	M	K	J	S	À	L	U
K	U	L	O	K	D	R	ÿ	ÿ	G	S	X	X	S	M	B	Ů
K	W	B	U	Ö	R	Ā	À	O	Ā	J	Ō	E	P	T	W	
M	B	K	Đ	P	K	Ě	ĩ	J	N	R	P	U	ÿ	W	I	G
R	K	A	M	R	Ā	J	T	ÿ	J	O	ĩ	J	W	A	X	M
K	J	H	W	K	J	R	E	ÿ	Ō	K	K	Ů	H	X	T	E
T	K	B	K	T	G	N	Ā	R	W	U	H	Y	W	O	W	B
T	K	H	I	A	X	W	E	R	T	N	M	K	J	H	D	F
Z	T	O	J	N	H	ĩ	T	U	X	N	H	D	E	A	Y	R

2. PYKA NOKÀ 'Ă NOTÏYJ

Kókòkroriti Metyktire

Terra Indígena Kapôt Jarina Pyka nokà 'ă notÏyj kadjy 'ă ujarëj nëja

Piydjwa Metyktire

Pyka nokà 'ă notÏyj kadjy dja ba mẽ apÏy ngò pamàt pyka kre kurùm apôj 'ă inotÏyj ně, obikëj kêt màtkà, kà kôt ije omÏj kadjy kam ně mẽ àpêj djà amĩ nhĩpêj, pyka'ă notÏyj kadjy, NhÏm mẽ kam àpêj ně kute pyka nokà pumÏj ně 'ano am kadjy. NhÏm kÏm kën karÏry jabeje djwÏj mẽ, pĩkëj djwÏj mẽ, tep owabiri djwÏj mẽ àrà kêt kadjy. Mẽ ije amĩm pyka'ă pi 'òk nhĩpêj ně ije kam 'ă inhõ ikukràdjà 'ă ujarëj mari kadjy, krĩ tÏm nhĩdji, ngò nhĩdji kuni mari tÏj nhÏm biknoro kêt kadjy.

Mẽ ikabën kôt ije pyka'ă idjujarëj nhÏm amrẽ mẽ mõrõ jã kadjy noro mã. Mẽ ibêngòkre ije amĩm pyka 'ă inotÏyj rã 'ă 'ă idjàpnhĩnhĩ rã 'ă 'ă idjàpkàrà rã 'ă. Amrêbê ně mẽ ikukamãre badjà tÏm kam mẽ imõrõ jã obikëj kêt kadjy, nhÏm mẽ iny kadjy kam mÏjja rã 'ă kadjy bà arek am nhÏm tep, mry, pidjÏ, mÏjja kuni rã 'ă kadjy, mẽ ikam ingrãny kajmãtã arek noro kadjy.

Ngòraj bê Bytire nokà 'ă mẽ imõrõ kadjy mẽ ikukamãre kam mẽ ikukràdjà ja gêdja apêj kêt kumrëj. Kam ně Bytire kam mẽ 'õ mẽ ijõ ije pyka kre jamã kubẽ 'o jadjàrà kadjy mari kêt. Kam ně pyka omej kam kubê:

- Mẽ umari mejdjà ně kam àptàrà kadjy;
- Mẽ àkôrò mej djà kadjy;
- Mẽ'õ nèkrëj kadjy;
- Mẽ kam inhõ mry rã'ă kadjy;
- Mẽ kam inhõ pidjõ rã'ă kadjy;

Kam ně pyka kubê mẽ umari mejdjà ně kubê mẽ tindjà.

1. Gêdja ga jã pumun kam ipêj:

a. Mỳj gêdja mẽ pyka nokà 'ãnotỳj ja ot nễ?

.....
.....

b. Mỳj mẽ dja mẽ pyka nokà djiri kam 'ãnotỳj?

.....
.....

c. Mỳj nễ mẽ pyka nokà kôt apêj kute ?

.....
.....

d. Mỳj gêdja mẽ ba nhỗ pyka nokà mã àrà kêt?

.....
.....

e. Pyka'ã pi'òk nhĩpêj, nhỹm kam mỳj nễ ?

.....
.....

Bepnhi Měkrāgnotire

Terra Indígena Měkrāgnotire

Měkrāgnotire pyka'ã notỳj

Tākaktum Měkrāgnotire

Pyka bê Měkrāgnotire 'ã notỳj kadjy ně amrěbê Funai kôt pi'òk kaprĩ wangĩja, nhỹm mẽ o pyka nokà pumũj o ba. Amrěbê Funai tỳjtxiri ně mẽ mẽbêngôkre kadjy mẽmã mỳjja jamỳ nhỹm mẽ mẽ ýrỳ o ba: kàj mẽ, katòk y, mẽ, kàdjwa mẽ o mỳjja kukràdjà jã kuni kadjy mẽbêngôkre mã opãj nhỹm mẽ pyka nokà kôt ba. Kôt ba, apỳj ngòj no'òk ku'ê ýrỳ ban bôj ně pñne omun akěj ně. Djãm mẽ 'ã o anhỹrỳ o ba, nhỹm bep jakam ně arỳm Funai rerekre, rerek kam ně arỳm apỳj mẽbêngôkre ta amĩm àpěj djà nhĩpěj kubê Instituto Raoni, Instituto Kabu ně Associação Floresta Protegida. Be nhỹm kam jã kôt mẽ arỳm pãj kubě kadjy pi'òk kaprirě nhỹm wagĩja nhỹm mẽ ajte o pyka nokà pumũj o ba.

Akati 'õ kam ně kuběkàjaka nire bê Barbara, mẽbêngôkre nhõ pyka pumũn kam kũm mẽ kôt kangòj prãm. Nhỹm mẽ kute amĩm pyka 'ã notỳj rã 'ã kadjy umari djà ma. Umari djà mari nhĩjukri arỳm kadjy apỳj mẽbêngôkre kute amĩm àpěj djà nhĩpěj mã kaběn kute kũm pyka 'ã notỳj kadjy pi'òk kaprĩ

rěj kadjy mẽmã arě kubě nhĩdji bê Paulo mẽ Barbara mẽ'ã aběn nhĩkjê.

Be, kadjy ari kute pi'òk kaprĩ rěj ja o nhỹm mẽ kadjy arỳm Base nhĩpěj Proteção amĩ nhĩpěj ně. Apỳj pyka nokà kam Base de Proteção amĩ nhĩpěj ně nhỹm mẽbêngôkre ta kam ku'ê nhỹm mẽ mẽmã o pãj, mẽmã opãj, nhỹm tep owabiri djwỳj, kěn karỳrỳ jabeje djwỳj, pĩ owapòj djwỳj mẽbêngôkre nhõ pyka mã àrà kêt kadjy.

Jã o ně mẽ ajte amĩm pyka nokà 'ã notỳj ně omu. Nhỹm arek bà kukrit, nhỹm ngò mej , pĩ arek am, nhỹm mẽbêngôkre ta kute kam tep owàbiri, mry bĩn nhỹm mẽ kra kute mẽmã krěn kadjy, nhỹm ngò mej nhỹm mẽ kute kam tep owyàbiri kadjy. Be jã kadjy ně mẽbêngôkre amĩm pyka 'ã notỳj ně.

Bepnhi Měkrāgnotire

1. Kam anhô:

a. Mỳj ně Funai mě pyka'ã notỳj kôt ba kadjy mēmã amỳ?

.....
.....
.....

b. Mỳj ně mẽ Funai rerek kam ně?

.....
.....
.....

c. Mỳj ně Měbêngôkre djàpêj djà nhĩdji kute? Arẽ.

.....
.....

d. Mỳj ně jakam pyka 'ã notỳj kute?

.....
.....
.....

e. Mỳj ně kuběkàjaka nire mẽ kubě my ari kute pyka 'ã notỳj kadjy pi'òk kaprĩ okrĩ idji kute? 'Ã ajarẽ.

.....
.....
.....

f. Mỳj mẽ ně mẽ mẽbêngôkre nhõ pyka mã ngjêj kêt kadjy aminhĩpêj ně? 'Ã ajarẽ.

.....
.....

Terra Indígena Kayapó

Pyka 'ã notýj

Nà mẽ ibêngôkre nê ba mẽ te pyka 'ã inotýj, nhým kubearým pyka kwý mã wagíja kam mýjja kupêj o ba, ba kam mẽ ibêngôkre kwý imã kubê djàrà kíj kêt nê arým pyka 'ã inotýj nê. Nhým kubê 'õ pyka bà mã wadjà ba mẽ arým bõm kumê. Mýkam ? Biri mẽ inhõ pyka bà mej kadjy kam dja gumê màtkà kôt pyka nokà pumũ, kamrajtýj kôt pyka nokà pumũ, kàkrãjagot kôt ngô pumũ kam kubê jabeje nê ba te kôt pyka nokà kôt tẽ omũj otê, nê GPS byn otê kôt baje pyka nokà pumũj kadjy, dja kubê tu pyka krã 'ãton nê kaban amũ kamêj jabeje kadjy dja GPS otê.

Arým *tecnologia internet* djwý amĩrit dja gumê ba bêngôkre *internet acessar, pesquisa* arým pyka nokà pumũ. Dja gumê 'ã amĩm pyka 'ã ba notýj o anê.

1. Mẽ àpêj:

a. Amrêbê nê mẽ ikukam, mẽ abatàj Terra Indígena Kayapó 'ã notýj.

.....
.....

b. Mýj mẽ'õ nê ari'ã notýj?

.....
.....

c. Mýj mẽ'õ nê kubê kôt pyka 'ýrý o tẽn arým krãbê o kapa o tẽ?

.....
.....

Tabata mẽ Beptukêt Mětyktire

Tradição e Futuro na Amazônia

Patrocínio

Realização

Parceria

